

Тамара Дудаш

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4424-052X>
tamara.dudash@lnu.edu.ua

УДК 340.1

ВЛАСТИВА ПРАВНИЧА МОВА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЯТИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (ПІД ОГЛЯДОМ НАУКОВОГО СПАДКУ АКАДЕМІКА ПЕТРА РАБІНОВИЧА)

АНОТАЦІЯ. Оскільки право сформульоване певною природною мовою, його якість зумовлена точністю його мовного викладу. На вагомість правничої мови звертав увагу у своїх працях Петро Рабінович, дбаючи про точне позначування змісту правових понять правовими термінами. Нині українська правничка мова вимагає деколонізування задля усунення наслідків російського владно-репресивного впливу на її внутрішню будову. Ба більше, властива правничка мова стала одним із засобів протидіяти агресії РФ проти України. Оскільки досліджувать наслідків владно-репресивного впливу на правничу мову задля їх усунення провадили надто мало в українській правничій доктрині, мета цієї статті полягає у тому, щоб заповнити зазначену прогалину.

За результатами аналізу встановлено, що найважливішим складником правничої мови є синтаксис. Вона потребує усунення таких накинутих конструкцій: уживання дієслів на -ся в пасивному значенні; уживання діяча в орудному відмінку; іменникового способу позначати процеси замість природного для української мови дієслівного. Лексика й термінологія правничої мови і загальної теорії права зокрема також потребує ретельного аналізу з метою усунення накинутих слів та їхніх форм. Замість двох російськомовних слів “правовой” і “юридический” в українській мові маємо три рідномовні слова з коренем “прав”: “правовий”, “правний”, “правничий”. Їх доречно й підставно використовувати для термінотворення в сучасній українській правничій мові у таких значеннях: “правовий” – той, що має стосунок до права чи властивий праву; “правний” – ґрунтований на праві і той, що його регулює право; “правничий” – стосовний до всієї правової царини (правництва) чи правника. Всі активні дієприкметники потребують заміни на питомі слова або за допомогою словотвору за наявними в українській мові моделями. Однією з підвалин сучасної української правничої мови як мови фахової має бути теорія процесових понять, що присвячена правильному позначанню лексичними засобами процесу у всіх його різновидах.

Ключові слова: Петро Рабінович; правничка мова; правна мова; правничка синтаксиса; правничка термінологія; теорія процесових понять.

Вступні зауваги. Свого часу Петро Рабінович сформулював тезу про те, що поняття про різні явища соціальної дійсності були позначені словом “право” у слов’янських мовах зовсім не випадково¹. Згодом ця теза стала науковою гіпотезою, що її перевірила й підтвердила у своїй розвідці авторка цієї статті за допомогою мовознавчих і семантичних методів досліджування². Це лише мимохідь ілюструє значну вагу, що її приділяв П. Рабінович мовним питанням у загальній теорії права і правознавстві загалом. Дбати про зрозумілість тексту через його ґрунтування на мовно правильній термінології й синтаксис³ – лише деякі з засад, що їх пропагував П. Рабінович і наполегливо прищеплював своїм учням.

Право не може існувати поза мовною формою, бо є єдність форми і змісту. Правнича мова – це мовна форма права, що забезпечує та виявляє якість його змісту. Як свого часу зазначав Г. Гарт, право має “відкриту будову” (*open texture*)⁴, зумовлену невизначеністю природної мови. А норми права сформульовані природною мовою. Тому невизначеність, як неунікненна властивість природної мови, спричиняє невизначеність права. Це означає, що право неодмінно стає предметом аргументування й тлумачення. Водночас право завжди виражене саме певною природною мовою. Що досконалішою й точнішою буде українська правнича мова, то краще можна впоратися з його відкритою будовою. І тут ідеться не лише про мову законодавства, а й про правничу мову загалом. Бо ж право – це не так законодавство. Право об’єднує нормативно-правові (а точніше нормативно-правні) приписи з правотлумачною, судовою і іншою правозастосовчою практикою в єдине ціле. І для створення цього цілого використовують правну мову. Звідси, правна мова – різновид мови правничої⁵.

Українська правнича мова послідовно зазнавала зросійщування, особливо після окуповування території України московським режимом. Про це багато написано в контексті мови загальної. Ба більше, таке зросійщування через владно-репресивне запровадження певних слів і конструкцій, заборонювання рідномовних слів і конструкцій з огляду на особливості його здійснювання кваліфікують як лінгвоцид⁶.

¹ П Рабінович, *Основи теорії та філософії права* (Медицина і право 2021).

² Т Дудаш, *Праворозуміння крізь призму герменевтики* (Край 2010).

³ У цій статті ми вживаємо забуте слово “синтакса”, що його владно усунув з ужитку сталінський правопис 1933 р. як буржуазно-націоналістичне та замінив на “синтаксис” (див. відповідність у: А Ніковський, *Українсько-російський словник* (1-ше видання 1926, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бураго 2018) 710).

⁴ Г Харт, *Поняття права* (пер с англ, Е Афонасин, С Моисеев ред, Изд-во С-Петербур ун-та 2007) 131.

⁵ Як пояснив А. Кримський у передмові до Російсько-українського словника правничої мови 1926 р., укладачі мали за мету створити не “вузьку спеціальну збірку термінів”, а працю, що містила б “відповідні властивостям українського права і мови по змозі всі найпотрібніші для біжучої щоденної праці правника-практика слова, терміни та вирази”. Цим він окреслив зміст поняття мови правничої як такої, що стосовна саме до діяльності правника (А Кримський (ред), *Російсько-український словник правничої мови* (2-ге доповнене видання К Царкевич і В Павловський (ред), Нью-Йорк 1984) III).

⁶ Л Масенко (ред), *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали* (Вид. дім “КМ Академія” 2006); В Кубайчук, *Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови IX–XX ст.* (KIS 2020).

Проте в добу Розстріляного Відродження (1917–1933 рр.), що передувала добі репресій і лінгвоциду, вдалося зробити багато для поступу й розквіту української мови. Були видані вагомі академічні словники української мови, головню двомовні (російсько-українські), та праці, що заклали концепційне підґрунтя української граматики. На жаль, ці словники та праці не були перевидані після відновлення незалежності України у 1991 р. Проте це було б свого часу логічним кроком для поновлення українськості української мови та для розуміння її правильної форми. Як наслідок, уся українська мова, зокрема наукова, донині залишилася головню українською радянською говіркою.

З огляду на повище⁷, українська наука, зокрема правнича, узброїлась перевиданнями російських праць дорадянської доби та іншими численними російськими джерелами. Вкупі з засиллям української радянської говірки та зросійщеної правничої термінології й синтакси російські джерела як основа наукових правничих праць підірвали українськість правничої науки. Бо протягом кількох десятиліть українська правнича наука стійко та невблаганно розвивалась на російському мовному та ідейному стрижні.

Лише з початком російсько-української війни були перевидані деякі словники, що вийшли за доби Розстріляного Відродження, в серії “Словникова спадщина України” та інших серіях репринтних видань⁸. У межах наукової серії “Українська граматична класика” на сьогодні вийшли репринтні видання праць О. Синявського “Норми української літературної мови” (2018)⁹ та С. Смеречинського “Нариси з української синтакси (у зв’язку з фразеологією та стилістикою)” (2021)¹⁰. Також після повномасштабного військового вторгнення були перевидані деякі правничі видання (“Цивільний кодекс Галичини 1797 р.”¹¹, “Збірник законів адміністраційних”¹² Д. Савчака 1893 р.). Саме ці праці можна підставно вважати незамуленими джерелами властивої української мови, частиною якої є мова правнича. З-поміж сучас-

⁷ Тут і далі ми вживаємо слово “повищий” як коротшого синоніма до “вищевикладений” (“Повищий” у *Словник української мови ONLINE, томи 1–14* (Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2024) <<https://bit.ly/3CDeSQO>> (дата звернення 02.11.2024)).

⁸ Див, зокрема: Ніковський (н 3); А Кримський і С Єфремов (гол ред), *Російсько-український словник* (1-ше видання 1924–1928, репринтне видання з додатковою передмовою, Томи 1–3, Вид. дім Дмитра Бурого 2016–2017); М Дорошенко, М Станіславський і В Страшкевич, *Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія* (1-ше видання 1930, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2018); Г Кривченко і В Ігнатівич, *Словник економічної термінології* (1-ше видання 1930, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2021); І Шелудько і Т Саловський, *Словник технічної термінології (загальний)* (1-ше видання 1928, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2019); Ф Калинович, *Словник математичної термінології (проект)* (1-ше видання 1928, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2019); В Дубровський, *Словник московсько-український* (1-ше видання 1918, репринтне видання з додатковою передмовою, КММ 2013); В Дубровський, *Московсько-українська фразеологія* (1-ше видання 1917, репринтне видання з додатковою передмовою, КММ 2017).

⁹ О Синявський, *Норми української літературної мови* (1-ше видання 1931, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2018).

¹⁰ С Смеречинський, *Нариси з української синтакси (у зв’язку з фразеологією та стилістикою)* (1-ше видання 1932, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого).

¹¹ К Антон фон Мартіні, *Цивільний кодекс Галичини 1797* (Вавилонська бібліотека 2017).

¹² Д Савчак (уклад), *Збірник законів адміністраційних* (А Єзеров (вступ), Юридика 2024).

них монографійних видань варто згадати про розвідку С. Головатого “Щодо мови правничої”, присвячену лише питанням правничої термінології¹³. Автор пропонує свій аналіз правничих термінів на основі саме незамулених джерел.

На сьогодні властива правнича мова є одним із засобів протидіяти агресії РФ проти України у спосіб деколонізування української правничої мови, що сформована й функціонує внаслідок владного-репресивного впливу. Деколонізаційні практики в царині української мови тлумачать як ‘комплекс конкретних заходів, спрямованих на подолання наслідків владного втручання в українську мову’¹⁴. Без деколонізування української мови боротьба з агресією РФ не може бути успішною засадничо. Адже колонізування України розпочалося з владного втручання у мовні норми (зокрема у словотвір, морфологію, синтаксис). Звідси виснуємо, що повернення правдивих правничих термінів і синтаксисових конструкцій – передумова деколонізації українського правництва.

З повищого випливає, що досліджування особливостей властивої правничої мови лише частково ставало предметом аналізу в українській правничій доктрині. Тож мета цієї статті полягає у тому, щоб заповнити зазначену прогалину під оглядом наукового спадку П. Рабіновича. Зважаючи на це, у статті будуть використані приклади термінів і терміносполук саме із загальної теорії права.

Виклад основного матеріалу¹⁵

1.1. *Щодо синтаксиса правничої мови.* Як доводилося зазначати у спільній з проф. П. Рабіновичем статті, чи не найважливішим складником правничої мови є синтаксис¹⁶. До того ж її значно важче привести до ладу, ніж термінологію. Правничий синтаксис зумовлений офіційно-діловим стилем правничої мови. Саме цей стиль домінівний, але не єдиний, що його застосовують правники. Саме тому в правничій мові проявлені всі вади сучасної української синтаксиса. Йдеться про ті вади, що зумовлені владно запровадженими в українську мову конструкціями, властивими насамперед для мови російської. Далі йтиметься про вади синтаксиса, які зауважив М. Гінзбург¹⁷, але з огляду саме на правничу мову.

¹³ С. Головатий, *Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи* (Наш формат 2024).

¹⁴ М. Гінзбург, ‘Як подолати найтяжчі наслідки багаторічного владного втручання у структуру української мови’ (презентація, VI Міжнародна академічна лінгвістична конференція “Мова: класика, модерн, постмодерн”, НаУКМА 2024 <<http://bit.ly/4eEjLn>> (дата звернення 02.11.2024)).

¹⁵ Авторка вважає за свій приємний обов’язок висловити глибоку подяку Ростиславові Воронезькому за його настанови, зауваги й пропозиції, що істотно поліпшили текст цієї статті.

¹⁶ П. Рабінович і Т. Дудаш, ‘Правничий синтаксис: основні складники (загальнотеоретична характеристика)’ [2017] І Вісник Національної академії правових наук України 17–29.

¹⁷ Гінзбург (н 14); М. Гінзбург, ‘Як зукраїнізувати неукраїнський синтаксис офіційно-ділового мовлення’ (презентація, Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження, Чернівці 14–15 листопада 2024 <<https://bit.ly/4gbVzKv>> (дата звернення 02.11.2024)).

Першою такою глибокою і хронічною вадою у правничій мові є *вживання дієслів на -ся в пасивному значенні*. Ще у 1932 р. С. Смеречинський зауважив: ‘рубатися, котитися, складатися та інші – не значить “бути рубаному, бути коченому, бути складаному” та ін., а тільки самому рубатися, самому котитися, самому складатися та ін.’¹⁸ Цією увагою він вдало зацентрував на правдивому – активному – значенні, що його дає -ся дієслову в українській мові. Сучасні дослідження -ся-дієслів також уможливили виснувати, що ‘українських дієслів на -ся вільно вживати лише у зворотному й безособовому значеннях, а пасивного значення вони не можуть мати’¹⁹.

Приклади безпідставного вживання ся-дієслів маємо скрізь у мові правотворчості: від Конституції України 1996 р. до новітніх нормативних актів. Уже у ст. 3 Конституції України подибуємо помилкову конструкцію з ся-дієсловом: ‘Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека *визнаються* в Україні найвищою соціальною цінністю’²⁰. Зазначені у конституційному приписі цінності самі себе не визнають соціальною цінністю. Тож тут належить вжити дієслово “вважають”.

Не позбавлений цієї вади і Закон України “Про правотворчу діяльність”. У ст. 2 зазначено: ‘Правотворча діяльність – це діяльність, що *здійснюється* суб’єктом, визначеним статтею 4 цього Закону <...>’²¹. Проте діяльність сама не “здійснюється”, її *здійснює* зазначений суб’єкт.

Ця ж вада є, на жаль, у такому важливому нормативному документі, як Український правопис 2019 р. У своїх заувагах і пропозиціях ще до проекту українського правопису Р. Воронезький звертав увагу на невідповідність сучасним мовним нормам синтаксових конструкцій з ся-дієсловами. Він пропонував варіанти заміни цих конструкцій на такі: 1) односкладними узагальнено-особовими реченнями, головний член яких виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього часу [не вони “можуть утворюватися”, а їх “утворюють”], або 2) безособовими реченнями, складений головний член яких виражений модальним предикативом (“можна”, “треба” тощо) і поєднаним із ним інфінітивом [не “допускається передавання”, а “можна передавати”], або 3) двоскладними реченнями (але вже з граматично правильним присудком) [не “допускається орфографічна варіантність”, а “можлива орфографічна варіантність”], або 4) односкладними неозначено-особовими реченнями²². На жаль, їх не взяли до уваги, і чинний правопис містить зазначені вади. Хоча він мав би бути взірцем мовної правильності.

¹⁸ Смеречинський (н 10) 24.

¹⁹ М Гінзбург, ‘Правила вживання ся-дієслів у фахових текстах’ [2016] 842 Вісник Національного університету “Львівська політехніка” Серія “Проблеми української термінології” 3–17.

²⁰ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 02.11.2024).

²¹ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>> (дата звернення 02.11.2024).

²² Р Воронезький, ‘Зауваги й пропозиції до проекту нової редакції Українського правопису, що його (проект) опубліковано 15 серпня 2018 р. (далі – проект Українського правопису)’ (Слово Просвіти 46, 15–21 листопада 2018) 6 <<https://bit.ly/4idMO74>> (дата звернення 02.11.2024).

Як наслідок, вада уживати ся-дієслова в пасивному значення помножила-ся у кілька разів у мовах правотворчості, правозастосовування й правотлумачення. Наприклад, типовим шаблоном у судових рішеннях є такий: “Клопотання сторонами не заявлялися”. Хоча його належало б сформулювати так: “Сторони не заявляли клопотань”. І це лише один приклад з огляду на обмежений обсяг цієї статті.

Другою вадою синтакси правничої мови є *уживання діяча в орудному відмінку*. М. Гінзбург звернув увагу на три типи конструкцій із діячем у орудному відмінку, що були свого часу накинута українській мові репресивними приписами. По-перше, при дієсловах на -ся в пасивному значенні; по-друге, при дієслівних формах на -но, -то; по-третє, при дієприкметниках на -ний, -тий²³. Оскільки про перший тип конструкцій йшлося вище, розглянемо два інші.

Найтипівішою для правничої мови та такою, що належить до правничого канцеляриту, є *конструкція діяча в орудному відмінку при дієслівних формах на -но, -то*. Усю абсурдність таких конструкцій простежуємо на прикладі твердження “мною вибито двері”. Бо воно означає, що хтось брав людину і нею вибивав двері. Нічим не відрізняються у семантичному сенсі типові для мови правозастосовування речення: “нами подано клопотання”; “судом досліджено докази”. “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”, “досліджено автором” – той самий тип помилкових конструкцій. Зазначені конструкції треба замінювати такими, що відповідають мовній нормі і не створюють абсурдних значень. А саме: “я вибив двері”; “ми подали клопотання”; “суд дослідив докази”; “рекомендує Міністерство освіти і науки України” або “рекомендовано рішенням Міністерства освіти і науки України”; “автор дослідив”. Якщо ж у реченні немає потреби зазначити суб’єкта дії, то можна вживати безособові форми на -но, -то (“клопотання подано”, “докази досліджено”). Тут також однією з проблем є те, що помилкові конструкції зафіксовані у мові правотворчості, тобто в нормативних документах. Це робить їх обов’язковими попри невідповідність мовній нормі. Наприклад, у Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування від 11 листопада 2011 р.²⁴ у додатках є взірці посвідчувальних написів, що містять, зокрема, таке формулювання: “Цей заповіт *посвідчено мною*”. Помилковою є й назва цього документа, бо в ній ідеться про “вчинення дій особами”.

Третьою помилковою конструкцією, поширеною в правничій мові, є *конструкція діяча в орудному відмінку при дієприкметниках на -ний, -тий*. Ідеться, приміром, про такі твердження: “справа розглянута судом”, “спір вирішений судом”, “закон прийнятий парламентом”. У зазначених кон-

²³ Гінзбург (н 14).

²⁴ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11#n16>> (дата звернення 02.11.2024).

струкціях діяч також став знаряддям, що й зумовлює семантичну нісенітність таких формульовань. Ще у 1926 р. Є. Тимченко зауважив: ‘В сучаснім літературнім укр.язику, безперечно під впливом російського літературного язика, ми подибуємо досить часто інструменталь [орудний відмінок. – Авт.] особи при дієприкметниках терпних [пасивних. – Авт.], але така конструкція протівна язиковим звичкам українського народу і не знаходить собі жадного усправедливлення’²⁵.

Як же замінювати пасивні дієприкметники у синтаксових конструкціях у правничій мові? Тут знадобляться прикметники чи звороти. Наприклад, “справа, розглянута судом” має стати “справою, що її розглянув суд” або “розглянутою у суді справою”, або “розглянутою справою”; “спір, вирішений судом” – “спір, що його вирішив суд”, “вирішений у судовому порядку спір”; “закон, прийнятий парламентом” – “закон, що його ухвалив парламент”.

На жаль, конструкції з діячем у орудному відмінку при дієприкметниках на -ний, -тий трапляються у мові правотворчості, що створює ілюзію правильності цих конструкцій. Звернемо увагу на Указ Президента України № 17/2024 “Про історично населені українцями території Російської Федерації”²⁶ від 22 січня 2024 р. З назви документа випливає, що хтось історично населяв українцями територію РФ. А це не так. Бо йдеться про землі, на яких споконвіку проживали саме українці. Також у вже згаданому Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування є такі помилкові формулювання у приписах: “заповіт записаний мною...”; “заповіт до підписання прочитаний уголос заповідачем...” та ін. Їх потрібно замінити на такі: “я записав заповіт...”; “заповідач прочитав заповіт уголос перед підписанням...”.

Третьою вадою правничої синтакси, на яку звернув увагу й обґрунтував М. Гінзбург, є накинута іменниковий спосіб позначати процеси замість природного для української мови дієслівного. Йдеться про вживання віддієслівних іменників на -ння, -ття із процесовим значенням замість інфінітивів, дієвідмінюваних дієслівних форм і/або дієприслівників²⁷. Прикладами тут є типові в правничій мові конструкції: “завданням є відновлення контролю”, “мета полягає в запобіганні вчиненню правопорушень”. Природними для української мови є дієслівні конструкції: “завданням є відновити контроль”, “мета – запобігти вчиненню правопорушень”. Саме їм треба віддавати перевагу.

1.2. *Щодо термінології у правничій мові.* Професор П. Рабінович завжди уважно ставився до вживання термінів та до форми самого терміна. Він послі-

²⁵ М Железняк (гол редкол), *Відмінки іменників української мови: студії Євгена Тимченка 1913–1928 років* (Інститут енциклопедичних досліджень НАН України 2022) 338.

²⁶ Про історично населені українцями території Російської Федерації: Указ Президента України від 22 січня 2024 р. № 17/2024 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17/2024#Text>> (дата звернення 02.11.2024).

²⁷ Гінзбург (н 17).

довно обирав найточніші слова для позначування понять. Так, у останньому виданні його посібника із теорії та філософії права послідовно розмежовано вжиток терміноелементів “правовий” та “юридичний” у терміносполуках: “правова держава”, “правова свідомість”, “юридична система”, “юридична норма”, “юридичні відносини” та ін.²⁸ Також він розрізняв відтінки значень термінів, що їх утворював. Наприклад, щодо меж прав людини він оперував такими термінами, як “обмежування прав людини”, “обмеження прав людини” та “межі прав людини”, що відбивають процесовість відповідних понять. Тож спробуємо переглянути правничу термінологію загалом і термінологію загальної теорії права та під оглядом мовної правильності усталених термінів.

1.2.1. Правнича термінологія загалом. Розпочнемо, звісно, з термінів, що мають корінь “прав”. На сьогодні широко вживаним є прикметник “правовий”, що походить від іменника “право”. Менш вживаними є прикметники “правничий” і “правний”.

Слово “правовий” зафіксоване у Словнику української мови у 20 томах (СУМ-20) у значенні “стосовний до права”²⁹. С. Головатий узагалі заперечує доречність уживання прикметника “правовий” в українській мові і вважає його скалькованим з російської мови³⁰. Він пропонує віддавати перевагу питомих термінам “правний” і “правничий”, уточнює їхні значення в правничій мові³¹, пропонує уживати прикметника “юридичний” щодо тих явищ, що мають нормативну природу (наприклад, “юридична система”)³².

Проте з першим повищим аргументом щодо однозначної скалькованості терміна “правовий” з російської мови погодитися не можемо. Слово “правовий” є словотвірно підставним (через додавання до основи іменника середнього роду суфікса -овий утворені приміром такі слова, як “житловий”, “гніздовий”) та було зафіксоване в незамулених джерелах – академічних словниках доби Розстріляного Відродження. Так, у Російсько-українському словнику за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (Т. 3, 1928 р.) знаходимо його у зв’язці зі словом “лад” як синоніма до слова “правний”³³. У Словнику ділової мови (1930 р.) його запропонували вживати поряд зі словом “правний” щодо відносин³⁴.

Щодо слова “правний” в українській мові вважаємо таке. Внаслідок владно-репресивного впливу на термінологію української мови слова “прав-

²⁸ Рабінович (н 1) 254–255.

²⁹ ‘Правовий’ у *Словник української мови ONLINE* (н 7) <<https://bit.ly/4g3YOWG>> (дата звернення 02.11.2024).

³⁰ Головатий (н 13) 49, 79.

³¹ Головатий (н 13) 83–226.

³² Головатий (н 13) 200.

³³ ‘Правовий’ у С. Єфремов (гол ред), *Російсько-український словник*, т. 3 О–П, вип. 2 Поле–Пячение (В Ганцов, Г Голоскевич, М Грінченкова й А. Ніковський (упорядн.), 1-ше видання 1928, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бурого 2017) 388.

³⁴ ‘Правовий’ у Дорошенко, Станіславський і Страхкевич (н 8) 159.

ний”³⁵, а також “правник”³⁶ і “правничий”³⁷ отримали позначку “рідкісний” у Словнику української мови в 11 томах (СУМ-11) і були фактично усунуті з ужитку. На щастя, ці позначки зникли у СУМ-20. Тож маємо сподівання на повернення в активний ужиток як слова “правний”, так і “правник”, “правничий”.

Слово “правний” властиве українській мові, як і іншим слов’янським мовам (“prawny” у польській мові; “právní” у чеській мові; “právní” у словацькій мові; “правни (pravni)” у сербській, хорватській та боснійській мовах; “pravni” у словенській мові), та поширене в її незросійщеному варіанті. Так, у нині класичному Російсько-українському словникові правничої мови за редакцією А. Кримського слову “правний” надано перевагу над словом “юридичний”, а слово “юридичний” подане переважно як синонім до слова “правничий”³⁸. Слово “правний” зафіксовано як єдиного відповідника до російського “правовой”³⁹.

Проте питання у тому, яке ж поняття позначає слово “правний”? У згаданому словникові правничої мови нема такого пояснення. Проте у Російсько-українському словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова знаходимо пояснення, з якого випливає, що: *правний* – заснований на праві, угрунтований на праві, опертий на праві⁴⁰. Зазначене уточнення значення слова “правний” дає підставу саме цьому його значенню. Адже не все, що стосовне до права (правове), ґрунтоване на ньому (правне). Наприклад, такими, що ґрунтовані на праві – з огляду на поняття й концепції – є “правна держава”, “правні відносини”, “правна система” тощо. Натомість “правова колізія”, “правова свідомість”, “правовий нігілізм” тощо – стосовні до права. Докладніше про це йтиметься далі.

Крім того, важливим аргументом на користь повернення слова “правний” у правничу мову є те, що в ній зберігся його антонім – “протиправний”. І ніхто не піддає жодному сумніву його доречності. А чому ж зникло протилежне за значенням слово “правний” – не запитують.

Поряд з термінами “правовий” і “правний” здавна використовували термін “правничий”. Він має своїм латинізованим відповідником термін “юридичний”, що позначає стосовність до цілої царини права та діяльності правника, зафіксований у низці давніх і сучасних словників⁴¹. Йдеться про таку

³⁵ ‘Правний’ у *Словник української мови*, том 7 (Наукова думка 1976) 505 <<https://sum.in.ua/s/pravnyj>> (дата звернення 02.11.2024).

³⁶ ‘Правник’ у (н 35) 506 <<https://sum.in.ua/s/pravnyk>> (дата звернення 02.11.2024).

³⁷ ‘Правничий’ у (н 35) 505 <<https://sum.in.ua/s/pravnychuj>> (дата звернення 02.11.2024).

³⁸ ‘Юридический’ у Кримський (н 5) 226.

³⁹ Там само 142.

⁴⁰ ‘Осно́ванный’ у С Єфремов (гол ред), *Російсько-український словник*, т. 3 О–П, вип. 1 О–Поле (В Ганцов, Г Голоскевич, М Грінченкова й А. Ніковський (упорядн.), 1-ше видання 1927, репринтне видання з додатковою передмовою, Вид. дім Дмитра Бураго 2017) 87.

⁴¹ ‘Правничий’ у Дорошенко, Станіславський і Страшкевич (н 8) 247; ‘Правничий’ у *Словник української мови ONLINE* (н 7) <<https://bit.ly/499NpCK>> (дата звернення 02.11.2024).

сполучуваність: “правнична освіта”, “правничий відділ”, “правнична консультація” та ін.

З огляду на зазначене, можемо виснувати, що в українській мові є три рідномовні слова з коренем “прав” – “правовий”, “правний”, “правничий” – що були зафіксовані ще у словниках доби Розстріляного Відродження. Їх доречно й підставно використовувати для термінотворення в сучасній українській правничій мові у таких значеннях: “правовий” – стосовний до права чи властивий праву (відповідне значення зафіксоване у СУМ-20); “правний” – ґрунтований на праві і той, що його регулює право (відповідне значення зафіксоване у словниках доби Розстріляного Відродження); “правничий” – стосовний до всієї правової царини (правництва) чи правника. Термін “юридичний” найчастіше вживали як чужомовний синонім до слова “правничий”.

Означимо далі деякі засади *творення прикметників від іменників іношомовного походження на -ія*, що їх використовують у правничій мові (наприклад, методологія, термінологія, теорія, філософія та ін.). Такі прикметники навіть відповідно до п. 1 § 33 Українського правопису 2019 р.⁴² мають утворювати за допомогою суфіксу -н (методологічний, термінологічний, теорійний, концепційний, адміністраційний, касаційний тощо). Такий спосіб словотвору притаманний властивій українській мові у її незросійщеному стані. Наприклад, нещодавно перевидана праця Д. Савчака (1893 р.) мала назву “Збірник законів адміністраційних”⁴³. І це не випадково, а закономірно. “Адміністративний” є результат калькування.

Наступним наболілим питанням для правничої термінології є *уживання активних дієприкметників*. Ми частково торкалися його вище. Активні дієприкметники вживають у складі правничих термінів. Чого лише варті “керуючий банку”, “господарюючий суб’єкт”, “вищестоящий орган”, “головуючий суддя”, “домінуючі погляди”, “віруючі” тощо. Такі конструкції не властиві правдивій українській мові. Так обґрунтовано вважає більшість авторитетних мовознавців (зокрема О. Курило, Б. Антоненко-Давидович, Ю. Шевельов, О. Пономарів, С. Караванський). Приміром Б. Антоненко-Давидович у 1970 р. після повернення з радянських таборів, де його ув’язнили на 20 років, мав сміливість визнати, ‘<...> як псують милозвучність, стрункість, простоту й утруднюють вимовляння незграбні спроби живосилом застосувати в українському реченні невластиву форму активного дієприкметника!’⁴⁴. На щастя, українська мова має таку позачасову властивість, як високу словотвірну ресурсність. Б. Антоненко-Давидович зазначав, що ‘<...> є багато різних способів, щоб, не порушуючи милозвучності української мови, правильно й точно передати те, що в російській мові передаєть-

⁴² Український правопис, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 437 <https://mo.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/_2019.pdf> (дата звернення 02.11.2024).

⁴³ Савчак (н 12).

⁴⁴ Б. Антоненко-Давидович, *Як ми говоримо* (Радянський письменник 1970) 114.

ся активними дієприкметниками⁴⁵. А С. Караванський запропонував аж 24 способи заміни дієприкметників, зазначивши, що цей перелік не вичерпливий⁴⁶. Заміна активних дієприкметників на інші слова – складний шлях, що його доведеться подолати. Адже долати треба саме наслідки владного запровадження таких конструкцій.

Які ж варіанти заміни можна запропонувати щодо тих активних дієприкметників, що їх часто використовують у правничій мові? Деякі з них доречно замінити на слова з суфіксом -ущ. Наприклад, “головуючий суддя” (чи просто “головуючий”) можна замінити на “головущий суддя”. У цьому разі ми утворюємо потрібні для правничої мови слова за властивими їй моделями. Адже жодних заперечень не виникає щодо таких усталених слів, як “тямущий”, “питущий”, “значущий”, “кричущий” тощо. За цією моделлю можна замінити також “віруючий” на “вірущий”.

Активний дієприкметник “домінуючий” можемо замінити вже за іншою моделлю на “домінівний”, що утворений за зразком “панівний”. Принагідно зауважимо, що прикметник “домінівний” вже зафіксований щонайменше у двох двомовних словниках⁴⁷. До речі, “головуючий суддя” також можна замінити на “суддя-головувач” (за зразком таких слів, як “позивач”, “відповідач”, “застосовувач” тощо). “Керуючий [банком]” можна замінити на “керівничий [банку]”. Остання пропозиція – це наявне, але забуте в українській мові слово⁴⁸.

Активного дієприкметника “господарюючий суб’єкт” треба замінити на “господарчий суб’єкт”. Понадто тому, що українська мова послідовно розмежовує “господарський” і “господарчий”. Уже навіть у Словнику ділової мови 1930 р. можна знайти таке пояснення: ‘господарчий – той, що стосується господарства як сфери діяльності, розрахунку, діяльності; господарський – той, що стосується господарства як одиниці, податку’⁴⁹.

Кальку-динозавра “вищестоящий орган”, яка все ще трапляється в правничій мові навіть у постановках Пленуму Верховного Суду⁵⁰, треба замінити на “вищий орган” як кодифіковану словосполуку⁵¹.

Словосполуку “контролюючий орган” пропонуємо замінити на “контрольовальний орган” як такий, що “призначений контролювати”. Адже

⁴⁵ Антоненко-Давидович (н 44) 115.

⁴⁶ С Караванський, *Пошук українського слова, або, Боротьба за національне “Я”* (Видавничий центр “Академія” 2001) 161–167.

⁴⁷ ‘Домінівний’ у О Кочерга та Є Мейнарович (уклад), *Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки)*, ч. 1 (Нова книга 2010) <<https://bit.ly/4i7LAtO>> (дата звернення 02.11.2024).

⁴⁸ ‘Отделение’ у Єфремов (н 40) 107.

⁴⁹ ‘Хозяйственный’ у Дорошенко, Станіславський і Страшкевич (н 8) 239.

⁵⁰ Про відмову у зверненні до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 14² Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х: постанова Пленуму Верховного Суду від 28 червня 2024 р. № 7 від 28.06.2024 <<https://bit.ly/3Om8ct8>> (дата звернення 02.11.2024).

⁵¹ В Підмогильний і Є Плужник (упорядн), *Російсько-український фразеологічний словник: фразеологія ділової мови* (1-ше видання 1927, перевидання Кобза 1993) <https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidmohylnyi/Frazeologia_dilovoi_movy_vyd1927.pdf> (дата звернення 02.11.2024).

суфікси -юв + -альн у своєму поєднанні, якщо утворення слова з їхньою допомогою можливе, дають саме таке значення призначеність щось робити. А словосполучу “конкуруючі інтереси” можемо замінити на “конкурівні інтереси” у значенні “здатні конкурувати”. Адже суфікси -ів + -н у своєму поєднанні, якщо утворення слова з їхньою допомогою можливе, дають саме таке значення – здатність щось робити. За аналогією до цього, словосполучу “дублюючі норми”, що вжита у ст. 34 вже згаданого Закону України “Про правотворчу діяльність”, треба замінити на “дублівні норми” (а не “дублювальні норми”).

Теорія процесових понять (утямків⁵²) в українській фаховій мові. Утворюючи слова, потрібні для української правничої мови, і вживаючи наявних, треба доконечно узглядняти теорію процесових утямків. Засади цієї теорії вперше сформулював термінознавець В. Моргунюк у своєму препринті “Зауваження щодо опрацювання державних стандартів з науково-технічної термінології”⁵³. Ґрунтовно ж теорію процесових утямків опрацював проф. М. Гінзбург. У своїх численних розвідках він, спираючись на доробок українських мовознавців і термінознавців, засадно обґрунтував її науково й переконливо довів її практичну потрібність⁵⁴. На особливу увагу заслуговує навчальний посібник “Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень”, що вийшов за редакцією проф. М. Гінзбурга, де, зокрема, вперше цілісно й докладно подано зазначену теорію⁵⁵.

Суть теорії процесових утямків можна коротко сформулювати так. Ця теорія підставно поясняє, якими лексичними засобами можна і треба передавати в українській фаховій мові процес у всіх його різновидах (*дія, становлення, перебування в стані, постійна ознака / відношення, подія*), процесові властивості та інші семантичні явища, пов’язані з процесом⁵⁶. Лексичний осередок цієї теорії становить дієслово. Саме дієслова є первинні виразники процесів. Віддієслівні іменники з процесовим значенням виражають процеси опредметнено. Серед цих іменників варто виокремити іменники на *-ння, -ття*. Зазначені іменники успадковують у своїх твірних дієслів морфологічну категорію виду [наприклад, *застосовувати* (недок. вид) → *застосову-*

⁵² Слово “утямок” – кодифікований заміник слова “поняття”, що є калька з російського “понятие” (Єфремов (н 33) 364).

⁵³ В Моргунюк, *Зауваження щодо опрацювання державних стандартів з науково-технічної термінології: препринт* (Ін-т проблем міцності АН України 1993); їх також викладено, щоправда, стисліше і з деякими відмінностями, у передмові до “Російсько-українського словника наукової і технічної мови (термінологія процесових понять)”, де В. Моргунюк є співукладач (О Войналович і В Моргунюк *Російсько-український словник наукової і технічної мови* (термінологія процесових понять) (Вирій: Сталкер 1997) 3–13).

⁵⁴ Див, наприклад: М Гінзбург, ‘Особливості української мови щодо подавання процесових понять у фахових текстах’ [2019] 1 Language: Codification Competence Communication 7–24.

⁵⁵ М Гінзбург (ред), *Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень* (2-ге вид, випр і доповн, Фірма “ІНКОС”: Центр навч. літ. 2007).

⁵⁶ Див: М Гінзбург, ‘Класифікування та гармонізування утямків (понять), пов’язаних з процесами’, *Проблеми української термінології: зб. наук. праць учасників XVI Міжнар. наук. конф. СловоСвіт 2020*, 1–3 жовт. 2020 р. (Вид-во Львів. політехніки 2020) 3–18; М Гінзбург, ‘Подавання процесових властивостей в українських перекладах європейських і міжнародних стандартів’ [2020] 5 (123) Стандартизація, сертифікація, якість 8–22.

вання (недок. вид); *застосувати* (док. вид) → *застосування* (док. вид); *набувати* (недок. вид) → *набування* (недок. вид); *набути* (док. вид) → *набуття* (док. вид); *розробляти* (недок. вид) → *розробляння* (недок. вид); *розроблювати* (недок. вид) → *розроблювання* (недок. вид); *розробити* (док. вид) → *розроблення* (док. вид)], і їх, з огляду на цю їхню особливість, вільно вживати процесово тільки замість їхніх твірних дієслів. Під цим оглядом, приміром, “застосовування” відрізняється від “застосування” так, як “застосовувати” від “застосувати”.

Значне місце в теорії процесових утямків посідають власне віддієслівні прикметники. Вони виражають різні процесові властивості. Широкий ужиток таких прикметників в українській фаховій мові зумовлений обмеженістю дієприкметникових форм у сучасній українській літературній мові. Серед зазначених прикметників є, наприклад, прикметники, що виражають таку процесову властивість, як пасивна здатність (наприклад, *виконаний*, *виправний*, *відновний*, *застосовний*, *здоланий*, *здійснений*, *передбачний*, *перекладний*). Щоб правильно утворювати власне віддієслівні прикметники з потрібною процесовою властивістю, треба використовувати слушні словотвірні засоби. Теорія процесових утямків, певна річ, чітко визначає такі засоби.

Підбиваючи підсумок повищому екскурсу в теорію процесових утямків, можна із цілковитою підставою твердити: ця загальнонаукова теорія має бути однією з підвалин сучасної української правничої мови.

Насамкінець зазначимо, що особливо важливо брати до уваги правильні форми правничих термінів, коли їх стандартизують. Стандартизування правничої термінології – важливе завдання, до розв’язання якого треба підходити виважено. Неприпустимо не лише залишати усталені терміни, що скальковані з російських, а й запроваджувати ті, що скальковані з англійських (англізми). Вкрай сумним прикладом у цьому сенсі є проєкт Стандарту державної мови “Правничча термінологія. Термінологія конституційного права”⁵⁷. Цей документ містить, зокрема, такі терміни, що їх прагнуть зробити стандартом: “коституанта”, “конституційний дизайн”, “праймериз”, “інтерпеляція”, “законодавчий спам”, “легіслатура”. Зазначені та інші подібні терміни, яких у цьому проєкті безліч, не українські і не латинізми за своїм походженням. Їх доконечно замінити на рідномовні (наприклад, “установчі збори”, “конституційне моделювання”, “передвибори”, “депутатський запит”, “законодавча надмірність”, “парламент”). Та й загалом виникає сумнів щодо потреби стандартизувати ті з них, що є іншомовні синоніми до українських, та тих, що скальковані з англійської мови. Ба більше, це прямо суперечить припису ч. 3 ст. 44 Закону України “Про забезпечення функціо-

⁵⁷ Стандарт державної мови “Правничча термінологія. Термінологія конституційного права”, проєкт (Національна комісія зі стандартів державної мови, 2024) <<https://bit.ly/3ZsoRkQ>> (дата звернення 02.11.2024).

нування української мови як державної” № 2704-VIII від 25 квітня 2019 р. Відповідно до змісту цього припису ‘Комісія [Національна комісія зі стандартів державної мови. – Авт.] під час напрацювання стандартів української термінології в різних галузях *сприяє застосуванню українських слів, словосполучень і термінів замість іншомовних*⁵⁸. Скальковані ж лексичні одиниці – чужомовні. Тож Закон України “Про статус української мови як державної” зобов’язує творити терміни через питомі українські терміноелементи. Ці терміни чи терміноелементи треба шукати в класичних незамулених українських працях і словниках головно доби Розстріляного Відродження та у працях українських правників, що вийшли у світ ще до зросійщування української мови.

Саме тому на сьогодні вкрай актуальне питання про перевидання класичних правничих праць і словників, що є джерелом незросійщених правничих термінів, терміносполук й синтаксових конструкцій. Бо це найперший крок для деколонізування української правничої мови, який треба було зробити ще в 1990-х роках ХХ ст. Другим кроком має стати уживання правильних синтаксових конструкцій і термінів у сучасних правничих працях у різних галузях права, ну і, звісно ж, у нормопроектній роботі.

1.2.2. *Термінологія загальної теорії права: деякі зауваги.* Потребує окремої уваги зміна термінології теорії права задля її деколонізування з огляду на повищі міркування.

Передусім треба послідовно розмежовувати і вживати прикметники з коренем “прав”. Про зміст понять, що позначені термінами з цим коренем, йдеться вище. У контексті теорії права можемо запропонувати таке. По-перше, треба повернути термін “правний” і позначити ним *ті явища, що ґрунтуються на праві, та ті, що їх регулює право* у зв’язку з іменниками. Нагадуємо, що термін “протиправний” у теорії права залишився. Він потребує свого антоніма. Йдеться про такі поняття, що їх доречно позначити терміноелементом “правний”: “правна держава”, “правний статус особи”, “правна норма”, “правний принцип”, “правна система”, “предмет правного регулювання”, “метод правного регулювання”, “правні відносини”, “правний акт”, “правна сила”, “нормативно-правний акт”, “нормативно-правний припис”, “правний факт”, “правне регулювання”, “правний режим”, “правна позиція”, “правна мова” (як мова правотворчості, правотлумачення й правозастосовування), “правна відповідальність” та ін. Водночас тут важливо застерегти, що якщо називати повищі явища саме “правними”, то автоматично вкладаємо у них такий зміст, що вони ґрунтуються на праві як такому, що втілює ідеали справедливості та свободи, відповідають принципу правовладдя. І якщо щодо “правної держави” це “працює” завжди, то щодо “правної норми”, “правного акта” чи “правної позиції” – не завжди.

⁵⁸ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>> (дата звернення 02.11.2024).

Бо вони можуть бути формально правними, а за змістом – протиправними. Тому якщо є потреба позначити явища, що мають нормативну природу, не залежно від того, чи їхній зміст правний чи протиправний, можемо використувати латинізованого прикметника “юридичний”. Тоді матимемо мовні засоби для позначування як ідеальних явищ, так і реальних. За умови такого слововжитку питання, чи є юридична норма правною нормою чи протиправною, набуває сенсу. Проте якщо заперечувати можливість уживання прикметника “юридичний” як такого, що має скальковані з російської мови значення, то для позначування нормативної природи можна було б використати прикметника “правничий” (врахувавши, що словники наводять “правничий” як синонім до “юридичний”).

Ті явища, що мають стосунок до права чи властиві праву, доцільно й далі позначати термінами, що містять терміноелемент “правовий”. Йдеться про такі: “правовий звичай”, “правова свідомість”, “правова культура”, “правовий нігілізм”, “правова поведінка”, “правова аргументація” (така, що стосується права; наприклад, політичний аргумент може стосуватися права, але він не є правним аргументом, бо ґрунтований на міркуваннях політики), “правовий вакуум”, “правова прогалина”, “правова політика”, “правовий термін”, “правове поняття”, “правова закономірність”.

Ті явища, що стосуються усієї правової царини (правництва) чи правника доцільно позначити термінами, що містять у своєму складі прикметника “правничий”. Йдеться щонайменше про такі поняття: “правнича доктрина”, “правничий факультет”, “правнича допомога”, “правнича консультація”, “правнича освіта”, “правнича свідомість”, “правнича практика”, “правнича система” (як взаємозв’язок усіх правових явищ у суспільстві), “правнича аргументація” (як така, що її здійснюють правники), “правнича мова” (як мова правників), “правничий термін”. Тут також звернемо увагу на термін “правництво”, що зафіксований ще у Російсько-українському словнику за редакцією А. Кримського та С. Єфремова⁵⁹. Незважаючи на те, що у СУМ-20 він поданий як синонім до “правознавство”⁶⁰, вважаємо, що його значення має бути значно ширшим. Цим терміном доцільно позначити сукупність діяльності, науки й практики, стосовних до права, його вивчення, тлумачення, застосовування у межах правничої системи.

По-друге, треба перебудувати термінологію, що позначає діяльність і результат діяльності під оглядом теорії процесових утямків, про яку йшлося вище. Усі різновиди правної діяльності треба позначати правильними віддієслівними іменниками й прикметниками. Так, діяльність має бути “правозастосівча”, а не “правозастосівна”, бо суфікс -н дає слову значення “той, що його можна застосувати”, а це не відповідає суті діяльності. Віддієслів-

⁵⁹ ‘Правництво’ у Єфремов (н 33) 434.

⁶⁰ ‘Правництво’ у Словник української мови ONLINE (н 7) <<https://bit.ly/3Zd3WRA>> (дата звернення 02.11.2024).

ним іменником для позначки цієї діяльності слугуватиме “правозастосовування”, а не “правозастосування”. Адже цю діяльність провадять постійно, а не разово. Проте слову “правозастосування” також є місце. Воно позначає одноразову правозастосовчу дію (що є подією з семантичного погляду). Застосованість права є результатом, а опредметненим іменником буде слово “правозастосунок”, якому також можна знайти місце в правничій термінології. Також уживають терміна “правозастосовчий акт” (і аж ніяк не правозастосовний!), що вказує прямо на документ, що постає в результаті цієї діяльності. Цей документ містить “правозастосовчий припис”.

За аналогією до цього розмежовуємо з’ясування й з’ясування, роз’яснювання й роз’яснення (як етапи правотлумачної діяльності) для позначення процесу постійної діяльності чи одноразової дії залежно від контексту. Властивістю застосованого, з’ясованого чи роз’ясненого буде відповідно застосованість, з’ясованість чи роз’ясненість [нормативно-правного припису], що виникають у результаті відповідних діяльностей.

По-третє, треба змінити форми окремих термінів чи самі ці терміни на правильні. Щодо стадій правотворчої діяльності: варто було б замінити термін “прийняття законопроекту” на “ухвалення законопроекту”. Адже саме терміноелемент “ухвалення” є провідним для правничої мови і має слугувати родовим. Термін “прийняття” є надто загальним, а його наявність у відповідній словосполучі – результат калькування російськомовного “принять закон”⁶¹. Крім того, потребує заміни термін “переживаюча дія нормативно-правового акта”, що є активний дієприкметник. Його належить замінити на термін “переживна дія нормативно-правового акта”.

По-четверте, треба замінити слова, що походять з російської мови і є кальки. Термін “правомочність”, що його часто використовують, щоб схарактеризувати структуру суб’єктивного права та правосуб’єктності, належить замінити на репресованого терміна “правоможність”⁶².

Іменник “необхідність” і прикметник “необхідний” входять до таких правничих терміносполук, як “необхідна оборона”, “крайня необхідність”, “необхідний у демократичному суспільстві” тощо. У Російсько-українському словнику правничої мови за редакцією А. Кримського знаходимо такі відповідники слова “необходимость”: “конечність”, “потреба”, “неминачність”⁶³. А у Словнику ділової мови відповідниками іменника “необходимость” є “(до)конечність”, “потреба”⁶⁴. Саме їх доречно використати для утворення правильних терміносполук у правничій мові. Звідси, “необхідна оборона” – це “доконечна оборона”⁶⁵; “крайня необхідність” – “конечність”;

⁶¹ ‘Принимать, принять’ у Кримський (н 5) 152.

⁶² ‘Правомочие’ у Кримський (н 5) 142.

⁶³ ‘Необходимость’ у Кримський (н 5) 83.

⁶⁴ ‘Необходимость’ у Дорошенко, Станіславський і Страшкевич (н 8) 98.

⁶⁵ Обґрунтування доречності слововжитку “доконечна оборона” див: В Островський і Г Островська, *А українською кажуть так...* (вид. 3-тє, доповн. й виправл. ТОВ “Тернограф” 2022) 302–303.

“необхідний у демократичному суспільстві” – “потрібний у демократичному суспільстві”. Принагідно зауважимо, що слово “доконечний” вживають у деяких рішеннях Конституційного Суду України, зокрема у складі словосполуки “доконечна умова державності”⁶⁶.

Насамкінець звернемо увагу на потребу замінити такі прикметники, як “загальнодозвільний” (чи “загальнодозволенний”) і “спеціальнодозвільний” (чи “спеціальнодозволенний”), що їх вживають для позначання принципів і типів правового регулювання у теорії права. “Дозвільний” та “дозволенний” мають такі закріплені значення “той, що містить / дає дозвіл на здійснення чого-небудь”⁶⁷ та “той, що його можна дозволити”⁶⁸, відповідно. А “дозволений” – це той, що його дозволили. Жодне з цих значень не відповідає змісту поняття про відповідні принципи чи типи правового регулювання. Оскільки визначальним як для принципів, так і для типів правового регулювання є переважання дозволів як засобів правового регулювання, то найточніше було б назвати ці принципи “загальнодозволовим” і “спеціальнодозволовим”. Адже “дозволовий” утворене за словотвірною моделлю, що надає йому значення “той, що стосується дозволів”.

Основні висновки. Оскільки право сформульоване певною природною мовою, його якість зумовлена точністю його мовного викладу. Нині українська правнича мова потребує деколонізування задля усунення наслідків російського владно-репресивного впливу на її внутрішню будову.

Чи не найважливішим складником правничої мови є синтаксис. Вона потребує усунення таких накиннутих конструкцій: уживання дієслів на -ся в пасивному значенні; уживання діяча в орудному відмінку; іменникового способу позначати процеси замість природного для української мови дієслівного.

Лексика й термінологія правничої мови і загальної теорії права зокрема також потребує ретельного аналізу з метою усунення накиннутих слів та їхніх форм. Замість двох російськомовних слів “правовой” і “юридический” в українській мові маємо три рідномовні слова з коренем “прав”: “правовий”, “правний”, “правничий”. Їх доречно й підставно використовувати для терміноутворення в сучасній українській правничій мові у таких значеннях: “правовий” – той, що має стосунок до права чи властивий праву; “правний” – ґрунтований на праві і той, що його регулює право; “правничий” – стосовний до всієї правової царини (правництва) чи правника. Всі активні дієприкметники потребують заміни на питомі слова або за допомогою словотвору за наявними в українській мові моделями. Однією з підвалин сучас-

⁶⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 14 липня 2021 р. № 1-179/2019(4094/19) <<https://bit.ly/3CMX2uY>> (дата звернення 02.11.2024).

⁶⁷ “Дозвільний” у *Словник української мови*, том 2 (Наукова думка 1971) 347 <<https://sum.in.ua/s/dozvilnyj>> (дата звернення 02.11.2024).

⁶⁸ “Дозволительный” у Дорошенко, Станіславський і Страшкевич (н 8) 46.

ної української правничої мови як мови фахової має бути теорія процесових понять, у якій ідеться про правильне позначання лексичними засобами процесу у всіх його різновидах.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Antonenko-Davydovych B, *Yak my hovorymo* (Rad'ians'kyi pys'mennyk 1970).
2. Dudash T, *Pravorozuminnia kriz' pryzmu hermenevtyky* (Krai 2010).
3. Holovaty S, *Shchodo movy pravnychoi. Studii. Zibrane. Slovnyky. Dokumenty* (Nash format 2024).
4. Karavans'kyi S, *Poshuk ukrains'koho slova, abo, Borot'ba za natsional'ne "Ya"* (Vydavnychi tsentr "Akademiia" 2001).
5. Karl Anton fon Martini, *Tsyvil'nyi kodeks Halychyny 1797* (Vavylons'ka biblioteka 2017).
6. Kubaichuk V, *Khronolohiia movnykh podii v Ukraini: zovnishnia istoriia ukrains'koi movy IX–XX st* (KIS 2020).
7. Morguniuk V, *Zauvahy shchodo opratsiuvannia derzhavnykh standartyv z naukovotekhnichnoi terminolohii: preprint* (In-t problem mistkosti AN Ukraïny 1993).
8. Ostrovs'kyi V, Ostrovs'ka H, *A ukrains'koiu kazhut' tak...* (vyd. 3-tie, dopovn. i vypr. TOV "Ternohraf" 2022).
9. Rabinovych P, *Osnovy teorii ta filosofii prava* (Medytsyna i Pravo 2021).
10. Smerechynskyi S, *Narysy z ukrains'koi syntaksy (u zv'iazkui z frazeolohiieiu ta stylistykoiu)* (1-she vydannia 1932, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, Vyd. dim Dmytra Buraho 2021).
11. Syniavs'kyi O, *Normy ukrains'koi literaturnoi movy* (1-she vydannia 1931, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, Vyd. dim Dmytra Buraho 2018).

Edited books

12. Hinzburg M (red), *Ukrains'ka dilova i fakhova mova: praktychnyi posibnyk na shchodenn'* (2-he vyd., vypr. i dopov, Firma "INKOS": Tsentr navch. lit. 2007).
13. Masenko L (red), *Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu: dokumenty i materialy* (Vyd dim "KM Akademiia" 2006).
14. Savchak D (uklad), *Zbirnyk zakoniv administratsiinykh* (A Yezarov (vstup), Yurydyka 2024).
15. Zhelezniak M (hol redakol), *Vidminky imenykiv ukrains'koi movy: studii Yevhena Tymchenka 1913–1928 rokiv* (Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy 2022).

Dictionaries

16. Doroshenko M, Stanislavskyi M, Strashkevych V, *Slovnyk dilovoi movy. Terminolohiia ta frazeolohiia* (1-she vydannia 1930, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, Vyd. dim Dmytra Buraho 2018).
17. Dubrovs'kyi V, *Moskovs'ko-ukrains'ka frazeolohiia* (1-she vydannia 1917, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, KMM 2017).
18. Dubrovs'kyi V, *Slovnyk moskovs'ko-ukrains'kyi* (1-she vydannia 1918, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, KMM 2013).
19. Kalynovych F, *Slovnyk matematychnoi terminolohii (proiekt)* (1-she vydannia 1928, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoioiu, Vyd. dim Dmytra Buraho 2019).
20. Kocherha O, Meinarovych E (uklad), *Anhlijs'ko-ukrains'ko-anhlijs'kyi slovnyk naukovoi movy (fyzyka ta sporidneni nauky)*, ch. 1 (Nova knyha, 2010) <<https://bit.ly/4i7LAtO>> (accessed 02.12.2024).

21. Krymskyi A (red), *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk pravnychoi movy* (2-he dopovnene vydannia, K Tsarkevych i V Pavlovskiyi (reds), New York 1984).
22. Krymskyi A, Yefremov S (hol. red.), *Rosiisko-ukrains'kyi slovnyk* (1-she vydannia 1924–1928, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoio, Tomy 1–3, Vyd. dim Dmytra Buraho 2016–2017).
23. Kryvchenko H, Ihnatovych V, *Slovnyk ekonomichnoi terminolohii* (1-she vydannia 1930, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoio, Vyd. dim Dmytra Buraho 2021).
24. Nikovskiyi A, *Ukrainsko-rosiiskiyi slovnyk* (1-she vydannia 1926, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoio, Vyd. dim Dmytra Buraho 2018).
25. Pidmohylnyi V, *Pluzhnyk Ye (uporiad.), Rosijs'ko-ukrains'kyi frazeolohichnyi slovnyk: frazeolohiia dilovoi movy* (1-she vydannia 1927, perevydannia Kobza 1993) <https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidmohylnyi/Frazeolohia_dilovoi_movy_vyd1927.pdf> accessed 02.12.2024.
26. Shelud'ko I, Sadovskiyi T, *Slovnyk tekhnichnoi terminolohii (zahal'nyi)* (1-she vydannia 1928, reprintne vydannia z dodatkovoiu peredmovoio, Vyd. dim Dmytra Buraho 2019).
27. *Slovnyk ukrains'koi movy ONLINE*, tomy 1–14 (Ukrains'kyi movno-informatsiynyi fond NAN Ukrainy, 2015–2024) <<https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>> (accessed 02.12.2024).
28. *Slovnyk ukrains'koi movy, 11 vols* (Naukova Dumka 1970–1980) <<https://sum.in.ua/>> (accessed 02.12.2024).

Journal articles

29. Hinzburg M, 'Osoblyvosti ukrains'koi movy shchodo podavannia protsesovykh poniat' u fakhovykh tekstakh' [2019] 1 *Language: Codification Competence Communication* 7.
30. Hinzburg M, 'Podavannia protsesovykh vlastyivostei v ukrainskykh perekladakh yevropeiskyykh i mizhnarodnykh standartyv' [2020] 5 (123) *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, iakist'* 8.
31. Hinzburg M, 'Pravyla vyzhyvannia sia-diiiesliv u fakhovykh tekstakh' [2016] 842 *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivska politekhnikha"* Seriiia "Problemy ukrains'koi terminolohii" 3.
32. Rabinovych P, Dudash T, 'Pravnycha mova: osnovni skladnyky (zahalloteoretychna kharakterystyka)' [2017] 1 *Visnyk Natsional'noi akademii pravovykh nauk Ukrainy* 17.

Newspaper articles

33. Voronez'kyi R, 'Zauvahy i propozy do proiektu novoi redaktsii Ukrains'koho pravopysu, shcho yoho (proiekt) opublikovano 15 serpnia 2018 roku (dali – proiekt Ukrains'koho pravopysu)' (15 – 21 lystopada 2018) 46 *Slovo prosvity* 6. <<https://bit.ly/4idMO74>> data zvernennia 02.12.2024.

Conference papers

34. Hinzburg M, 'Klasifikuvannia ta harmoniizuvannia utiamkiv (poniat'), pov'iazanykh z protsesamy', *Problemy ukrains'koi terminolohii: zb. nauk. prats' uchasykiv XVI Mizhnar. nauk. konf. SlovoSvit 2020, 1–3 zhovt. 2020 r.* (Vyd-vo L'viv. politekhniky 2020).
35. Hinzburg M, 'Yak podolaty naitiajchishi naslidky bahatorichnoho vladnoho vtruchannia u strukturnu ukrains'koi movy' (prezentatsiia, VI Mizhnarodna akademichna linhvystychna konferentsiia "Mova: klyasyka, modern, postmodern", NaUKMA 2024) <<http://bit.ly/4eEJtLn>> accessed 02.12.2024.
36. Hinzburg M, 'Yak zukranizuvaty neukrains'kyi syntaksys ofitsiino-dilovoho movlennia' (prezentatsiia, Aktyal'ni problemy syntaksysu: suchasnyi stan i perspektyvy doslidzhennia, Chernivtsi 14–15 lystopada 2024) <<https://bit.ly/4gbBzKv>> accessed 02.12.2024.

Tamara Dudash

AUTHENTIC LEGAL LANGUAGE AS A TOOL
FOR RESISTING RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE
(THROUGH THE LENS OF THE SCIENTIFIC LEGACY
OF ACADEMICIAN PETRO RABINOVYCH)

ABSTRACT. Since law is articulated in a specific natural language, its quality depends on the clarity and accuracy of its linguistic expression. The importance of linguistic tools has been highlighted in the researches of Petro Rabinovych, who emphasized the importance of designation of legal concepts using the precise legal terms. Today, Ukrainian legal language requires decolonization to eliminate the effects of the Russian authoritarian and repressive influence on its internal structure. Moreover, the authentic legal language has become one of the tools for resisting Russian aggression against Ukraine. Given the insufficient research in Ukrainian legal doctrine regarding the effects of authoritarian and repressive influence on legal language, this article aims to address this gap.

The analysis reveals that syntax is the most critical component of legal language. It necessitates the removal of imposed constructions such as: the use of reflexive verbs in a passive sense, the instrumental case for the agent of action, and the use of nouns to denote processes instead of the verb-based expressions natural to Ukrainian. The vocabulary and terminology of legal language, particularly in general legal theory, also require meticulous analysis to eliminate imposed words and forms. Instead of the two Russian terms “правовой” (pravovoy) and “юридический” (yuridicheskij), Ukrainian employs three native terms with the root “прав” (prav): “правовий” (pravovyi), “правний” (pravnyi), and “правничий” (pravnychiy). These terms should be appropriately and arguably used in modern Ukrainian legal terminology with the following meanings: “правовий” – related to law; “правний” – based on and regulated by law; “правничий” – pertaining to the entire field of law or to a lawyer. All active participles should be replaced with native words or by employing word-formation models inherent in the Ukrainian language. One of the foundations of modern Ukrainian legal language as a professional language should be the theory of procedural concepts, which addresses the correct designation of processes in all their varieties using lexical means.

KEYWORDS: Petro Rabinovych; legal language; legal terminology; legal syntax; theory of procedural concepts.